

Oral History interviews met vluchtelingen

Methodiekbeschrijving

Ongekend bijzonder

Colofon

Ontwikkeling methodiek	Frank von Meijenfeldt, Annegriet Wietsma en Firoez Azarhoosh
Uitvoering interviews	Veldwerkers Ongekend Bijzonder
Auteur	Firoez Azarhoosh
Eindredactie	Saskia Moerbeek

BMP
Stichting Bevordering Maatschappelijke
Participatie

Willem de Zwijgerlaan 350 B/2
1055 RD Amsterdam
www.stichtingbmp.nl

Februari 2017

FONDS21

VSBfonds,
iedereen doet mee

BankGiro
Loterij **FONDS**

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5
Het project Ongekend Bijzonder	
Doel project	
Subdoelen	
Samenwerking verschillende disciplines	
Leeswijzer	
2. Interviewmethodiek	8
Benadering van de mogelijke respondenten	
Keuze voor de setting en plaats van het interview	
Vragenlijst of topiclijst	
Goed luisteren	
Emoties tijdens het interview	
Interventies tijdens het interview door de veldwerker	
Privacy	
Afsluiting	
3. Registratie, administratie en audiovisuele techniek	15
4. Selectie veldwerkers	19
5. Interviewmethodiek en vluchtelingen	20
Vertrouwen	
Angst	
Politiek	
Gelegenheid om te praten	
Culturele kenmerken en taboes	
Ongepast en gênant	
6. Een holistische beschouwing	26

1. Inleiding

Deze methodiekbeschrijving gaat over de vraag hoe je in oral history projecten zo goed mogelijke individuele interviews kunt houden. We baseren ons daarbij op de uitgangspunten die in de Ongekend Bijzonder opleiding voor veldwerkers zijn aangereikt aan de interviewers die betrokken zijn bij dit project en op de ervaringen van de veldwerkers met het houden en transcriberen van 248 interviews. In deze notitie spiegelen wij de bereikte resultaten ten opzichte van de oorspronkelijke uitgangspunten en verwachtingen, zoals die tijdens de opleiding aan de orde zijn gekomen betreffende de inhoud en kwaliteit van de interviews. Daarbij zijn we vooral op zoek gegaan naar leerpunten en methodische verbetering van de gehanteerde werkwijze. Op basis van de leerpunten doen wij een aantal methodische handreikingen voor anderen die (vluchtelingen) oral history interviews willen houden.

Het project Ongekend Bijzonder

In oktober 2013 is de stichting Bevordering Maatschappelijke Participatie (BMP) gestart met het Vluchtelingen Oral History project *Ongekend Bijzonder, de bijdragen van vluchtelingen aan de stad*.

Doel project

Doel van dit project is:

Het verzamelen, archiveren, voor een breed publiek toegankelijk maken en op creatieve wijze en kunstzinnige wijze presenteren van de levensverhalen van vluchtelingen, met speciale aandacht voor hun bijdrage aan de ontwikkeling van de vier grote steden.

Daartoe zijn vierentwintig tweetalige veldwerkers opgeleid die in de vier grote steden 248 individuele verhalen van vluchtelingen hebben verzameld en vier proeftrajecten per stad hebben opgezet, waarin geëxperimenteerd is met het maken van korte presentaties van individuele en gemeenschappelijke verhalen door middel van film, theater, beeldende kunst, opera, fotografie e.d. Het verzameld materiaal (verhalen en presentaties) komt ter beschikking van de gemeentearchieven, musea en andere partners die aan het project meewerken. In 2016 heeft het Ongekend Bijzonder festival plaatsgevonden in de steden Amsterdam, Utrecht, Den Haag en Rotterdam. In het kader van dit festival zijn meer dan dertig culturele producties gemaakt op basis van de interviews. Bij het maken van deze producties tentoonstellingen, theaterstukken, opera, documentaires, filmfestival en nog veel meer is nauw samengewerkt tussen musea en andere culturele organisaties en de veldwerkers en vluchtelingengroepen.

Subdoelen van Ongekend Bijzonder:

- Vluchtelingengroepen in staat te stellen om hun eigen oral history projecten te ontwikkelen;
- Het gevoel van eigenwaarde en “erbij horen” van vluchtelingen te vergroten;
- Platforms te creëren waardoor vluchtelingen zich zelf, met hun eigen verhalen en producten, op professionele wijze in de Nederlandse samenleving present kunnen stellen;

- Jonge vluchtelingen te helpen om hun eigen geschiedenis te leren kennen en begrijpen;
- Musea en gemeentearchieven de mogelijkheid te bieden om in contact te komen met verschillende vluchtelingengemeenschappen en hen als nieuw publiek en nieuwe makers te verwelkomen;
- Een visuele en auditieve databank van levensverhalen van vluchtelingen op te zetten die kan dienen als bron voor nader onderzoek;
- Bij te dragen aan een meer integrale geschiedschrijving van de steden waarin het project plaatsvindt;
- Bij te dragen aan de verbetering van de positie en een andere beeldvorming over vluchtelingen in Nederland;
- Een bijdrage te leveren aan het denken over en de praktijk van de mondelinge geschiedschrijving in Nederland.

Samenwerking verschillende disciplines

Een belangrijke invalshoek in het project is de kruisbestuiving tussen verschillende disciplines (wetenschap, kunst, journalistiek en participatiebevordering). De keuze van de partners in de vier steden (musea, gemeentearchieven, bibliotheken en organisaties van en voor vluchtelingen) en op landelijk niveau is gekoppeld aan de vier hoofdfuncties van het project: Verzamelen, archiveren, toegankelijk maken en presenteren.

Per stad is een stedelijke stuurgroep gevormd waarin de belangrijkste partners vertegenwoordigd zijn.

Een landelijke expertgroep van deskundigen uit de wereld van musea, archieven, universiteiten, bibliotheken, vluchtelingenorganisaties, media, journalistiek en onderwijs zorgt voor de aansluiting van het programma bij de actuele discussies en ontwikkelingen op het gebied van oral history en draagt theoretische en praktische vraagstukken aan die voor de uitvoering van belang zijn.

De methode van werken sluit aan bij recente ontwikkelingen op het gebied van oral history onderzoek. Daarbij gaat het om het:

1. Ontwikkelen van interactieve vormen die mensen uitnodigen om zelf hun verhaal te vertellen;
2. Creëren, vinden en raadplegen van nieuwe bronnen;
3. Genereren van nieuwe betekenissen en begrippenkaders om de geschiedenis van vluchtelingen in Nederland te beschrijven, presenteren, interpreteren en begrijpen;
4. Ontdekken van nieuwe samenhangen in de hedendaagse geschiedenis.

Een speciale rol is weggelegd voor de verschillende vluchtelingengemeenschappen. De opgeleide veldwerkers hebben tot taak om de gemeenschappen in de verschillende steden bij het project te betrekken teneinde:

- samen met hen te kijken welke mensen interessant zijn om te benaderen voor het verzamelen van in het totaal 200 verhalen;
- te brainstormen over presentatievormen die vanuit de vluchtelingen-gemeenschappen zelf ontwikkeld kunnen worden;
- organisaties en personen uit die gemeenschappen te activeren om met steun van professionals uit de kunstsector eigen artistieke presentaties te maken.

Samengevat werkt het project langs vier hoofdlijnen:

1. Bijdragen aan de diversiteit van de erfgoedcollecties van archieven en musea;
2. Bevorderen van de cultuurparticipatie van vluchtelingen (als makers en als publiek)
3. Bijdragen aan het actuele gesprek over de betekenis van oral history en de vraag wat geschiedenis is.
4. Bijdragen aan een andere beeldvorming van vluchtelingen

De veldwerkers hebben een speciale opleiding gekregen waarin zij zijn voorbereid op het houden van individuele oral history interviews met vluchtelingen en op het organiseren en ondersteunen van groepstrajecten met mensen uit de eigen groep.

Leeswijzer

In deze notitie bespreken we eerst kort de doelstellingen van het project rond het onderdeel individuele interviews. Daarna beschrijven we de gehanteerde methodiek zoals we die tijdens de opleiding de revue hebben laten passeren. De ervaringen met het toepassen van het geleerde in de praktijk nemen we zo veel mogelijk mee bij het beschrijven van de onderdelen van de methodiek.

In een apart hoofdstuk focussen we ons op de specifieke aandachtspunten die gelden voor het houden van interviews met vluchtelingen en de diversiteit binnen deze doelgroep.

Tenslotte vatten we onze bevindingen samen in het hoofdstuk *Een holistische beschouwing*. Deze methodiekbeschrijving is bedoeld als aanvulling op het Opleidingsboek van Ongekend Bijzonder, maar kan ook zelfstandig worden gebruikt.

2. Interviewmethodiek

Voor een beschrijving van een korte geschiedenis van het vak Oral History verwijzen we naar het opleidingsboek. In dit hoofdstuk focussen wij op de interviewtechnieken, verwachtingen die er van te voren van de interviews waren en de lessen die trekken zijn op basis van de praktijkervaringen.

Voor een goed oral history interview zijn de volgende aspecten van belang:

Juiste benadering van mogelijke respondenten:

Het is van belang om mogelijke respondenten op een zodanige manier te benaderen dat hun motivatie om aan het interview mee te doen vergroot wordt.

Een goed voorgesprek draagt hieraan bij.

Goede communicatie over de onderzoeksvragen en het project, de verwachtingen en verdere traject met de respondenten:

De respondenten hebben er recht op om vooraf te weten welk soort vragen gesteld worden en waarom. Verder wilt men vaak weten wat met de inhoud van de interview gebeurt. Vooraf wordt er informatie verstrekt over de privacy en de wijze waarop die binnen het project gewaarborgd is.

Keuze voor de setting en plaats van de interview:

Het interview dient plaats te vinden in een omgeving waarin de respondent zich maximaal op zijn gemak voelt.

Het wekken van vertrouwen:

Een goede match tussen de interviewer en respondent is essentieel voor de kwaliteit van het interview. De respondent moet graag zijn of haar verhaal aan de interviewer willen vertellen, daarvoor is een vertrouwensrelatie noodzakelijk.

Goede vragenlijst of topiclijst:

Het is belangrijk om van te voren goed na te denken over de onderwerpen en vragen die in het interview aan bod moeten komen. Een goede onderwerpen- of topiclijst, is echt onmisbaar.

Goed luisteren:

De oral history interviewer treedt zelf niet op de voorgrond. Hij werkt niet routinematig een vragenlijst of een topiclijst af, maar luistert nauwgezet naar het verhaal.

Omgaan met emoties tijdens het interview:

Het vertellen van een levensverhaal gaat vaak gepaard met emoties. Hier dient de interviewer op voorbereid te zijn.

Interventies tijdens het interview:

Het moeilijkste gedeelte van een interview is het bepalen van interventiemomenten. Iedere interventie brengt de respondent uit zijn of haar verhaal. De interventie dient daarom empathisch te zijn en aan te sluiten bij hetgeen verteld wordt.

Een prettige afsluiting:

Een prettige afsluiting geeft de respondent het gevoel dat het interview van belang is geweest en een bijdrage heeft geleverd aan de doelstellingen van het project.

Hieronder gaan we dieper in op deze aspecten.

Benadering van de mogelijke respondenten

Het is van belang om mogelijke respondenten op een zodanige manier te benaderen, dat hun motivatie om aan het interview mee te doen, vergroot wordt. Een goed voorgesprek draagt hieraan bij. Tijdens dit gesprek kan gekeken worden of de respondent past binnen het gekozen profiel van te interviewen personen en kan het vertrouwen van de persoon gewonnen worden. Ook kan informatie worden verstrekt over de aard van het interview en verteld worden wat er met het materiaal gaat gebeuren. Ervaring leert dat het zoeken naar personen die echt bereid zijn hun verhaal te vertellen enorm bijdraagt aan de kwaliteit van de interviews.

Uit de praktijk blijkt dat een veldwerker bij het eerste contact aandacht moet hebben voor de volgende mogelijkheden:

- Sommige respondenten hebben de neiging om al bij het eerste contact hun gehele verhaal te vertellen. Dit is in het algemeen niet raadzaam. De veldwerker moet zich in zo'n situatie het gras niet voor zijn voeten weg laten maaien en het gesprek tot een (wellicht uitgebreide) kennismaking beperkt houden.
- Interrupties tijdens het interview werken vaak zeer verstorend. Het is goed om tijdens de kennismaking de respondenten ervan te overtuigen dat de afwezigheid van anderen echt bevorderend werkt voor henzelf en ook beter is voor de kwaliteit van het interview.
- Het is goed om tijdens het kennismakingsgesprek na te gaan of de respondent echt een geschikte kandidaat is. Dat wil zeggen of hij/zij een geschikt verhaal te vertellen heeft en een goede verteller is. Daarom moet het kennismakingsgesprek een oriënterend karakter te hebben. Beide partijen moeten in gelegenheid zijn om na het kennismakingsgesprek af te zien van een interview.
- De respondenten hebben er recht op om te weten welke vragen gesteld worden en waarom. Verder wil men vaak weten wat met de inhoud van het interview gebeurt. Ook wil men soms sommige onderdelen geheim houden. De interviewer dient in alle gevallen de juiste informatie te verstrekken en de respondent volledige openheid te geven over de aard van het interview en de doelstellingen van het project.
- Een goede match tussen de interviewer en respondent is essentieel voor de kwaliteit van het interview. De respondent moet zijn of haar verhaal graag aan de interviewer willen vertellen. Een goed voorgesprek draagt hier aan bij, maar de attitude van de interviewer is even belangrijk. Deze attitude moet getuigen van een groot empathisch vermogen en zichtbare interesse in het verhaal van de respondent.

Bij het analyseren van de interviews van Ongekend Bijzonder vroegen we ons bij sommige respondenten af waarom ze als kandidaat gekozen waren. Dat had onder andere te maken met hun zichtbare moeite om voor de camera te spreken. Bij de selectie van te interviewen personen dient hieraan voldoende aandacht te worden besteed. Het kennismakingsgesprek moet echt als een keuzemoment beschouwd worden en niet als het moment waarop er sowieso een verdere afspraak gemaakt moeten worden.

Dit geldt tevens voor het wekken van vertrouwen. Het zwijgen tijdens een interview en het geven van korte en vaak zwak informatieve antwoorden kan wijzen op een gebrek

aan vertrouwen. Of men deze attitude als vertrouwenskwestie, cultuurkwestie, persoonlijke karaktereigenschap en of toevallige omstandigheid moet beschouwen, is afhankelijk van de omstandigheden. Vaak is het een combinatie van verschillende factoren.

Het is raadzaam om bij de aanvang van het project als er meerdere culturele groepen bij betrokken zijn, extra aandacht te besteden aan de openheid dan wel geslotenheid van bepaalde groepen en van te voren te bedenken hoe er met een groep die over het algemeen als tamelijk gesloten gekarakteriseerd kan worden, door de interviewers kan worden omgegaan. Ook kan er geoefend worden met slimme vragen om achter de redenen van bepaalde zwijgzaamheid te komen. Het is beter om bij het voorgesprek aan deze kwesties aandacht te geven dan tijdens het interview.

Keuze voor de setting en plaats van het interview

Het interview dient plaats te vinden in een omgeving waarin de respondent zich maximaal op zijn gemak voelt. Dit kan het huis van de respondent zijn maar ook een plaats die door de respondent wordt aangegeven. De voorkeur gaat naar de thuisomgeving van de respondent mits er sprake is van rust en de mogelijkheid om zonder interruptie te kunnen werken.

Natuurlijk dient de respondent zelf aan te geven welke plaats voor hem/haar het meest geschikt is. Het is echter wel belangrijk om te weten of deze plaats in een drukke omgeving is of niet. Tijdens één van de afgenomen interviews begonnen straatwerkers op de stoep te boren waardoor het geluid van het interview niet goed te horen is.

Ook is het belangrijk na te gaan op welke plek de respondent normaliter graag zit. Iedereen heeft een eigen favoriete plek in het huis. Tijdens de opleiding is er op gehamerd dat men de respondent een zo comfortabel mogelijke situering moet bieden. Lastig daarbij is, dat de invalshoek van het licht minstens even van belangrijk blijkt, als het comfort van de respondent. Een van de opnames van onze interviewers, is zeer donker omdat de respondent met de rug naar de raam heeft gezeten. Daardoor is er sprake van veel tegenlicht.

Hoewel tijdens de opleiding genoeg geoefend is met deze situaties en is aangegeven dat men in dergelijke situaties de setting moet herzien, is dit niet altijd gebeurd. De betreffende veldwerker heeft het waarschijnlijk te onbeleefd gevonden om de inrichting van het huis van de respondent te veranderen. Omgaan met dergelijke situaties vraagt veel tact.

Zowel tijdens het voorgesprek als bij de aanvang van het interview dient de veldwerker het belang van de goede setting duidelijk te maken. Het handigst is om samen met de te interviewen persoon op zoek te gaan naar de meest ideale situatie wat betreft gemak, geluid, interruptie en licht.

Vragenlijst of topiclijst

Het is belangrijk om van te voren goed na te denken over de onderwerpen en vragen die in het interview aan bod moeten komen. Een goede onderwerpen- of topiclijst, is onmisbaar. Bij de Ongekend Bijzonder interviews is meestal niet direct naar de bijdrage van de geïnterviewde aan de stad gevraagd. Dit zou te veel wenselijk geachte

antwoorden geven, was de inschatting. Daarom is het begrip bijdrage onderverdeeld in topics als werk, opleiding, vrije tijd, relaties met andere mensen, ambities en dergelijke. Door het hanteren van een topiclijst wordt de respondent vrij gelaten om datgene te vertellen wat past binnen zijn eigen context. Een te gestructureerde vragenlijst doorbreekt vaak de vertelmodus. Handig van een topiclijst is ook dat deze in willekeurige volgorde kan worden gehanteerd, al naar gelang de manier waarop het gesprek zich ontwikkelt.

Het werken met een topiclijst is vaak een kwestie van intuïtie en ervaring. Het is nadrukkelijk niet de bedoeling een topiclijst van voren naar achteren af te werken. Dat geldt met mindere mate ook voor een vragenlijst.

De respondenten vertellen hun verhaal niet altijd in een logische en of chronologische volgorde. Soms herinnert men zich iets bijzonders, en begint midden in een verhaal met een nieuw verhaal. De respondent moet dan tijd en rust krijgen om zijn/haar verhalen af te hechten en op het oorspronkelijke verhaal terug te komen. Gebeurt dit niet, dan kan de interviewer het gesprek bijsturen. De topics kunnen ook worden afgevinkt als ze vanzelf voldoende aan de orde zijn geweest, zonder dat er expliciet naar gevraagd is.

Tijdens de opleiding is hierop veelvuldig geoefend.

De kwaliteit van het interview hangt nauw samen met de wijze waarop de topics aan de orde komen. De volgende aandachtspunten zijn van belang:

- Als de respondent in de flow van zijn/haar verhaal zit, dan is het afvinken van topics eerder op zijn plaats, dan het gericht stellen van vragen.
- Er komen ook nieuwe topics aan de orde die nog niet op de lijst staan. Sommige van deze topics zijn essentieel. De veldwerker moet deze topics noteren om later te beslissen of de topiclijst hiermee aangevuld kan worden. (Hierover dient met de projectleiding gecommuniceerd te worden).
- Als men nog niet met een topic klaar is, of de interviewer is nog niet tevreden is met de resultaten, dan is het belangrijk en nodig om aanvullende vragen te stellen. Op dit moment komen intuïtie en ervaring om de hoek kijken. Vaak merk je aan de non-verbale communicatie of een topic voldoende aan de orde is geweest of niet. Het houden van oogcontact en extra aandacht voor het non verbale is dus nodig.
- De topics vormen tijdens het interview een dynamisch geheel. Ze kunnen worden aangevuld en uitgebreid, soms verdwijnen er ook bepaalde onderwerpen. Het uitwisselen van ervaringen binnen het project kan tot verrijking van topiclijst leiden en daardoor de kwaliteit van de interviews in de toekomst verhogen.

Het omgaan met topics vormt de ruggengraat van het interview. Een rigide afwerking van topiclijst is niet bevorderlijk voor de kwaliteit van het interview. Als tijdens de opleiding blijkt dat een veldwerker hiermee moeite mee heeft moet er extra worden geoefend. Ook is het verstandig om al tijdens de selectie van interviewers goed te letten op het vermogen om én goed te luisteren én zo onopvallend mogelijk te sturen.

Een regelmatig gesprek tussen interviewers binnen het project over de ervaringen met de topics is zeer raadzaam. Tijdens het project Ongekend Bijzonder merkten wij dat we de beleving van naturalisatie niet als topic hadden meegenomen. Dit was naar aanleiding van tussentijdse analyse van enkele interviews. Dat is wel meegenomen bij de rest van de interviews.

Goed luisteren

De oral history interviewer treedt zelf niet op de voorgrond. Hij werkt niet routinematig een vragenlijst of een topiclijst af, maar luistert nauwgezet naar het verhaal. Als een topic vanzelf aan de orde komt zonder dat een vraag gesteld is, wordt dit niet meer herhaald, tenzij de interviewer naar extra verdieping op zoek is. Deze manier van werken vergt veel concentratie van de interviewer. Hij moet onthouden wat er wordt gezegd, zodat hij later op een natuurlijke manier terug kan komen op een onderwerp dat nog verder uitgediept moet worden. De interviewer kan hiervoor korte notities maken.

Of een interviewer goed kan luisteren blijkt uit de kwaliteit van het interview. Er is dan sprake van weinig zogenaamde onbenutte en gemiste kansen. Er zijn momenten tijdens een interview waar de respondent dieper in zijn/haar gedachten zit dan gebruikelijk en het lijkt alsof hij/zij in zichzelf aan het praten is. Op zulke momenten is het belang van goed luisteren zichtbaar. Een goede interviewer houdt de respondent zo lang mogelijk in deze situatie door juiste opmerkingen te maken en korte, verdiepende, vragen te stellen. Hoewel het vermogen om goed te kunnen luisteren deels een karaktereigenschap is, is het wel te trainen. Toch verdient het aanbeveling de interviewers vooral op hun vermogen tot luisteren te selecteren.

Emoties tijdens het interview

Het vertellen van een levensverhaal gaat vaak gepaard met emoties. Soms moeten respondenten het interview onderbreken omdat het onderwerp hen te emotioneel wordt. In dergelijke situaties dient de interviewer de respondent tijd en ruimte te gunnen, zodat hij of zij zich kan herstellen zonder dat deze actie als onverschilligheid geïnterpreteerd wordt. Zoals gezegd is empathie in dit soort situaties nodig, maar zonder dat de interviewer te veel interfereert of excessief meedoet met de getoonde emotie.

Tijdens de opleiding hebben wij een aantal voorbeelden van dergelijke momenten getoond en de wijze waarop de interviewer hierop gereageerd heeft, geanalyseerd. Dergelijke momenten zijn niet na te bootsen om te kunnen oefenen. Intervisie momenten gedurende de uitvoering van het project zijn een goede manier om de casussen te bespreken (met geluid en beeld). De velderkers kunnen op dit punt ook veel van elkaar leren.

Het inbouwen van intervisiemomenten dient een onderdeel van het opzetten van een project te zijn. In het geval van Ongekend Bijzonder hebben wij de velderkers ondergebracht in stedelijke teams die ondersteund werden door een coördinator van VluchtelingenWerk. De uitwisseling in deze teams werd over het algemeen als bemoedigend en belangrijk ervaren. Daarnaast hebben we enkele terugkommomenten voor de hele groep georganiseerd.

Interventies tijdens het interview door de interviewer

Het moeilijkste gedeelte van een interview is het bepalen van de juiste interventie-momenten. Iedere interventie brengt de respondent uit zijn of haar verhaal. De interventie dient daarom uiterst functioneel te zijn. Als de respondent bijvoorbeeld de draad kwijt raakt of te lang op een onderdeel blijft hangen, kan de interviewer met behulp van een tussenvraag het interview bijsturen naar het hoofdonderwerp. Een verdiepende vraag kan de kwaliteit van het interview verhogen en hoeft niet storend te zijn, als de timing juist is. Te veel interventies of meepraten leidt af en kan tot irritatie leiden bij de geïnterviewde of degene die het interview later bekijkt.

Er zijn verschillende soorten interventies die beter achterwege kunnen worden gelaten. De eerste soort is een ontkennende vorm van interventie. In zo'n geval reageert de interviewer ontkennend op de beweringen van een respondent. Dit kan zowel verbaal als non verbaal plaats vinden. Een ontkenning van iets wat iemand vertelt kan tot een discussie leiden waarin de opvattingen van de veldwerker toegevoegd worden aan de inhoud van het interview. Dat is niet de bedoeling. Bij Ongekend Bijzonder was deze mogelijkheid extra aanwezig omdat de vluchtelingen die meededen voornamelijk door landgenoten geïnterviewd werden en de inhoud van de interviews, omdat het nu eenmaal vluchtelingen betreft, haast altijd politiek gekleurd is. De mogelijkheid van een botsende politieke opvatting tussen de respondent en de veldwerker was een duidelijk risico, waarop in de opleiding herhaalde malen is gewezen. Het gaat immers niet over de waarheid van de beweringen maar over de ervaringen en de beleving van de respondenten, ongeacht de inhoud daarvan. De resultaten van de interviews laten zien dat de aandacht voor dit punt een positieve uitwerking heeft gehad. Er zijn nauwelijks veldwerkers die hun eigen mening geven in een interview.

Een andere ongewenste vorm van interventie is te vaak bevestigen. Op zich is er weinig tegen het gebruik van woorden als: inderdaad, ja, oké, aha en dergelijke, waarmee de interviewer de respondent het gevoel van "het gaat goed" wil meegeven. Maar als het te vaak en te nadrukkelijk gebeurt is het voor de luisteraar van het interview uiterst irritant om dit voortdurend te horen en er daarmee op gewezen te worden dat er een interviewer aanwezig is. De kwaliteit van het opgenomen interview neemt hierdoor af. Ook het herhalen en herformuleren van de woorden van de geïnterviewde, zonder dat het een functionele reden heeft en een toegevoegde waarde met zich meebrengt, is af te raden.

Toch moet men soms het interview bijsturen om te zorgen dat de topics voldoende aan de orde komen. De meest geschikte methode hiervoor is het stellen van een vraag die raakvlakken heeft met de beoogde topic en het onderwerp waar de respondent op dat moment mee bezig is (Het slaan van een bruggetje).

Al met al betekent het afnemen van een oral history interview dat een interviewer eerder dingen af moet leren, dan aan moet leren. Daarmee doelen we op vele gedragingen die we normaal hebben, zoals het hebben van een mening, participatie in een gesprek, herhalen van net gezegd is in een retorische context en vele andere vaak onbewuste gewoontes. Tijdens de opleiding hebben we veel hiermee geoefend. Toch is het niet iedereen gelukt om met succes deze gewoontes heeft af te leren. Sommige gewoontes bleken achteraf bijzonder hardnekkig. Het is daarom aan te raden binnen het

project extra momenten van reflectie in te bouwen voor interviewers die dat nodig hebben.

Privacy

De respondenten willen graag weten wat met de inhoud van de interview gebeurt. Daarom wordt er van tevoren informatie verstrekt over het gebruik van de interviews en de wijze waarop de privacy binnen het project gewaarborgd is. Soms vertellen mensen gedurende het interview bijzondere belevenissen of geheimen die ze nooit eerder verteld hebben. Daarom is het raadzaam vooraf en na afloop van het interview goede schriftelijke afspraken maken over het gebruik van het materiaal. Na het beëindiging van de interview wordt, ook als de respondent in principe geen bezwaar heeft tegen openbaarheid, nagegaan of er eventueel toch nog gevoelige onderdelen zijn die de respondent liever niet of niet nu in de openbaarheid wil hebben. Hierover worden schriftelijke afspraken gemaakt.

Vanuit het project hebben wij ten behoeve van privacy aparte formulieren ontwikkeld die aan het einde van het interview ingevuld werden. Dit bleek voldoende te werken.

Afsluiting

Een prettige afsluiting geeft de respondent het gevoel dat het interview van belang is geweest en een bijdrage heeft geleverd aan de doelstellingen van het project. Dit getuigt tevens van interesse en betrokkenheid van de interviewer.

Wij hebben de veldwerkers drie tips meegegeven om het gesprek te beëindigen.

1. De veldwerker geeft aan het einde van het interview een korte samenvatting van wat hij/zij vindt van de bijdrage die respondent geleverd heeft aan zijn/haar directe leefomgeving en de stad waarin hij/zij woont. Vervolgens vraagt de veldwerker de respondent of hij/zij zich hierin kan vinden.
2. De veldwerker verzoekt de respondent om zelf zijn/haar eigen bijdrage te definiëren en of hij/zij onderdelen wilt vertellen die nog niet aan de orde zijn gekomen. Deze tip is minder risicovol en goed voor gevallen waarin de veldwerker niet ervan overtuigd is dat hij/zij een goede samenvatting kan geven.
3. De veldwerker zegt dat alle onderwerpen wat hem betreft aan de orde zijn geweest en vraagt of de respondent zelf nog iets wil toevoegen.

Op de eerste vorm van afsluiting werd meestal knikkend en bevestigend gereageerd. Een enkeling had de behoefte de formulering aan te vullen. Er zijn ook respondenten die het er niet mee eens zijn en die proberen hun eigen definitie te geven. Toch blijkt in het algemeen dat deze tip goed gewerkt heeft en tot een prettige afsluiting heeft geleid. De veldwerker moet in dit geval echt in staat zijn om een waardige samenvatting te maken die het recht doet aan het afgenomen interview. Als dit niet het geval is, loopt de veldwerker het risico door de respondent en de luisteraars niet serieus genomen te worden. Een enkele keer hebben we gemerkt dat de samenvatting van een veldwerker niet voldeed. De respondenten zijn er in deze gevallen niet op ingegaan maar de luisteraar heeft het opgemerkt.

De tweede manier van afsluiten is in de praktijk vaak lastiger, ook omdat de respondenten vermoeid raken en het gevoel hebben alles al verteld te hebben.

De laatste vorm van afsluiting werkt weer wel, omdat die ruimte biedt om dingen die nog niet gezegd zijn naar voren te brengen en omdat de respondent zelf daarmee een einde aan het geheel kan maken.

Registratie, administratie en audiovisuele techniek

Hoe goed een interview ook verloopt, het wordt vanuit een oral history perspectief pas bruikbaar als het ook beschikbaar is voor onderzoek en (digitaal) doorzoekbaar wordt gemaakt.

Daarbij komen begrippen als metadatering en transcriptie en de kwaliteit van het beeld en geluid van de opnames aan de orde.

Volledige en betrouwbare metadatering:

- Metadata zijn gegevens die het gehele proces van een interview vanuit het eerste contact met de respondent tot aan de codering van een interview vastleggen. Het invullen van de metadata is dus een nauwkeurige administratieve handeling die essentieel is voor het toegankelijk maken van een interview. Naast de gebruikelijke NAW (naam, adres, woonplaats) gegevens worden de data van voorgesprekken en eventuele bijzonderheden geregistreerd. Ook de beschrijving van de setting van het interview, tijd en plaats van het interview, bijzonderheden tijdens het interview, een samenvatting van het interview, eventuele codes van topics en kopieën van relevante documenten behoren tot de metadata. In de bijlagen van deze uitgave is het metadata formulier van het project Ongekend Bijzonder als voorbeeld toegevoegd. Metadatering is dus een proces dat systematisch vanaf het begin dient te worden bijgehouden. Het invullen van de metadata vergt discipline. Uit ervaring is gebleken dat een achteraf invullen van de metadata veel tijd en energie vergt en dat het resultaat minder nauwkeurig is.

Aanwezigheid van transcriptie

Transcriptie is de letterlijke schriftelijke weergave van een interview. Veel onderzoekers en geschiedschrijvers werken hiermee. Een schriftelijke weergave is makkelijker en sneller te doorzoeken dan heen en weer surfen in een visuele weergave. Voor sommige doeleinden worden zelfs de klanken zoals uuuh en eeh ook getranscribeerd. Deze klanken geven de setting van het interview zo nauwkeurig mogelijk weer en geven informatie over aarzelingen, emoties en dergelijke. In het project Ongekend Bijzonder is ervoor gekozen om deze klanken niet altijd mee te transcriberen, omdat er een directe koppeling is te maken tussen (stukken van) de transcripties en het beeldmateriaal. Voor de transcripties is gebruik gemaakt van speciale ondertitelingssoftware die met een eenvoudige omzetting tot een doorlopende transcriptie kan worden gemaakt. Het leren omgaan met deze software is een belangrijk aandachtspunt tijdens de proefinterviews die in het kader van de opleiding worden gehouden. Het selecteren van de juiste software en het beschikbaar stellen van handzame handleiding hiervoor is een tijdrovend werkje, waar de projectleiders/docenten tijdig aan moeten beginnen. Omdat de ontwikkelingen in de software zo snel gaan geven we hier geen advies welke software het beste is te gebruiken. Het beste is hiervoor deskundigen uit de omgeving van het Instituut voor Beeld en Geluid te raadplegen.

Voor de accuraatheid is het noodzakelijk de transcripties door een derde te laten controleren. Zowel het transcriberen als de controle van de transcripties en de codering van de transcripties zijn tijdrovende zaken, waar bij de planning van een project terdege rekening mee moet worden gehouden.

Goede beheersing van de audiovisuele apparatuur:

Een andere belangrijke competentie van de interviewer is het omgaan met de videocamera en de microfoon voor de geluidsopname. Er zijn interviewers die voor de geluids- en beeldopnames assistenten hebben. In het project Ongekend Bijzonder is er, in verband met de noodzakelijke vertrouwensrelatie tussen interviewer en geïnterviewde en op grond van budgettaire overwegingen, voor gekozen om het interview en de opname door dezelfde persoon te laten uitvoeren. Bij deze keuze speelde ook mee dat het bij dit project ging om het creëren van bronmateriaal en niet om materiaal voor een documentaire of televisie-uitzending.

Het opnemen van een interview en tegelijkertijd met de inhoud daarvan bezig te zijn vergt extra concentratie en aandacht. Het is goed van te voren een checklist te maken: Doet de batterij het goed? Wordt het geluid goed opgenomen? Is de respondent goed in beeld? Wordt de non-verbale communicatie goed opgenomen? Niets is irriterender dan er gaandeweg achter komen dat de geluids- of beeldkwaliteit niet goed is.

De keuze met welke videoapparatuur gewerkt wordt dient ruim voor de start van de opleiding gemaakt te worden. Niet alle videocamera's hebben de gewenste beeldkwaliteit of hebben batterijen die lang genoeg mee gaan. Bovendien gaan de technische ontwikkelingen snel. Houd bij de aanschaf van apparatuur ook rekening met de eisen van instellingen die het materiaal gaan opslaan en bewaren.

Bij oral history interviews is de camera-instelling statisch, er wordt niet gewerkt met close-ups of positiewisselingen. Ook vindt er geen montage van de opnames plaats. Voorts moet de interviewer zijn neiging tot interveniëren en vragen stellen onderdrukken en af leren om bevestigend of ontkennend op de respondent te reageren. Het interview loopt zoals het loopt, tenzij het hoofdonderwerp in geding komt. Dan pas is een bijsturing nodig. Samenvattend kan gezegd worden dat een interviewer bij het afnemen van een oral history interview eerder een aantal zaken moet afleren dan aanleren.

Bij het bekijken van de interviews zien we grote verschillen tussen de veldwerkers wat betreft de kwaliteit van de geluids- en beeldopnames. Een irritante achtergrond, donkere beelden, opnames van een te grote afstand, geen goede geluidstechniek (soms te harde interviewstem ten opzichte van de stem van de respondent) en, soms, niet scherpe beelden. Uiteraard is het voorspelbaar en logisch dat dergelijke kwaliteitsverschillen optreden. Niet iedereen heeft dezelfde achtergrond en de veldwerkers moesten alles alleen doen, zowel het gesprek, als de opname verzorgen.

Ook op dit punt is tussentijdse intervisie en coaching op zijn plaats. Dit gebeurde bij Ongekend Bijzonder op aanvraag en als er signalen van de coördinatoren kwamen.

4. Selectie Veldwerkers

Zoals hiervoor is opgemerkt is een zorgvuldige selectie van de interviewers belangrijk. In Ongekend Bijzonder hebben we de volgende kenmerken gehanteerd bij het selecteren van veldwerkers.

1. Academisch werk en denkniveau. Dit is van belang voor om het theoretische deel van de opleiding kunnen volgen en om tijdens de interviews verbanden te zien en te kunnen doorvragen;
2. Beheersing van voor het project relevante talen in woord en geschrift. Wanneer interviews in de eigen taal worden gehouden, moet de interviewer niet alleen transcriberen, maar tegelijk ook vertalen;
3. Uitstekende communicatieve vaardigheden en een goed ontwikkeld empathisch vermogen;
4. Interesse in / ervaring met het houden van diepte-interviews en met groepswork
5. Affiniteit, bekendheid met of interesse in oral history;
6. Basiskennis van de geschiedenis van het onderwerp van het project en de historische context waarbinnen het onderwerp een rol speelt of heeft gespeeld;
7. Kennis van de eigen gemeenschap en het hebben van een netwerk binnen die gemeenschap;
8. Zelfstandig kunnen functioneren en samen met andere veldwerkers een hecht team kunnen vormen.

Bij sommige herkomstlanden hadden wij een beperkte keuze, omdat er maar een paar kandidaten waren. Hierdoor en omdat we mensen ook graag een kans wilden geven, is er een aantal mensen geselecteerd dat eigenlijk niet voldoende Nederlands sprak of net niet zelfstandig genoeg kon werken. Kennis van de geschiedenis en van de wereld van erfgoedinstellingen wogen minder zwaar dan kennis over de positie van de doelgroep in de samenleving.

In praktijk hebben we gezien dat de ervaring met het houden van diepte-interviews niet altijd in het voordeel werkt. Mensen met ruime andersoortige ervaring hadden meer moeite om een aantal gewoontes af te leren dan mensen zonder ervaring. Empathisch vermogen was en is het belangrijke vereiste. Het vermogen te kunnen luisteren en juist te interveniëren is daaraan gerelateerd. Deze kwalificatie is echter bij de aanvang moeilijk meetbaar.

Uit het feit dat van de 24 cursisten niemand is afgefallen en iedereen de vereiste productie naar behoren heeft geleverd, kunnen we concluderen dat de selectiemechanisme die we gehanteerd hebben en de ondersteuning die vanuit het project geboden is, succesvol zijn geweest.

5. Interviewmethodiek en vluchtelingen

Hoewel vluchtelingen zeker geen homogene groep vormen en de onderlinge verschillen erg groot zijn, is er toch een aantal kenmerken te noemen die gemeenschappelijk blijken. Hieronder benoemen wij een aantal kenmerken die bij nader inzien erg significant bleken voor de interviews.

Vertrouwen

Vluchtelingen leggen gedurende hun reis vaak interviews en verklaringen af. Ambtenaren van justitie, advocaten, hulpverleners van vluchtelingenwerk en de aanverwante organisaties en soms ook lokale en bovenlokale media, zijn allen vanuit hun eigen motieven geïnteresseerd in de levensverhalen van vluchtelingen. Het meedoen met deze interviews heeft dikwijls een verplicht karakter. Dit brengt met zich mee dat veel vluchtelingen terughoudend zijn als ze gevraagd wordt mee te doen aan een interview. Door hun persoonlijke ervaringen zijn ze soms erg argwanend en wantrouwend ten opzichte interviewverzoeken. Het ontbreken van vertrouwen bij deze groep heeft niet alleen te maken met onaangename ervaringen uit het verleden, maar ook met angst voor de eventuele gevolgen van het interview, bijvoorbeeld voor achtergebleven familieleden, of met het oog op eventuele terugkeer naar het land van herkomst.

Dit alles brengt met zich mee dat de interviewer nog meer energie dan gebruikelijk moet besteden aan het voorgesprek. Het wekken van vertrouwen is essentieel. Het met reserves en argwaan meedoen aan een interview werkt niet in het voordeel van de kwaliteit.

Het is soms beter van een interview af te zien als de respondent te wantrouwig is, dan om het toch door te zetten in de hoop dat het wantrouwen verdwijnt. Toch is dit laatste iets dat vaak gebeurt. Uit de resultaten van Ongekend Bijzonder blijkt dat veel respondenten die in het begin wantrouwend waren, tijdens het interview bij draaien. Het vertrouwen groeit als het ware tijdens het interview. Dit betekent dat extra investering in het voorgesprek zeker een gunstig effect heeft.

Angst

Een van de belangrijke redenen waarom respondenten met een vluchtelingenachtergrond soms wantrouwig zijn ten opzichte van een interviewverzoek en soms ook ten opzichte van de persoon van de interviewer, is angst. Wat gebeurt er met mijn interview? Wie ziet mijn interview? Is de interviewer betrouwbaar? Hoe weet ik dat hij of zij niet voor het regime in het land van herkomst werkt? Hoe weet ik dat hij of zij niet voor Justitie en IND werkt? Hoe weet ik dat hij mijn verhalen niet verder rond bazuïnt?

Vluchtelingengemeenschappen zijn betrekkelijk kleine groepen en leden van die groepen kennen elkaar vaak onderling. In het algemeen vindt men het niet prettig dat zijn of haar verhalen in deze kringen bekend wordt.

De angst voor concrete gevolgen samenhangend met het regime in het land van herkomst speelt natuurlijk ook een grote rol. Wij hebben gemerkt dat voor vluchtelingen uit landen waarin de dictatuur nog aan de macht is, zoals Syrië en Eritrea dit probleem

sterker speelt dan bij mensen die uit landen komen waar het oude totalitaire regime vertrokken is of zich gematigder opstelt.

In het voorgesprek dient de veldwerker veel aandacht te besteden aan dit aspect door:

- De doelstellingen van het project en de privacy procedures uitgebreid met de respondent te bespreken.
- De respondent de keuze te geven om een andere interviewer te vragen als zij of hij zich onvoldoende op gemak voelt bij de interviewer.
- De respondent de keuze te geven om af te zien van een interview
- Af te zien van het interview als de interviewer het gevoel heeft dat de respondent niet genoeg vertrouwen heeft of te angstig blijft.
- De respondent er zelf op wijzen dat delen van het interview misschien beter niet bekend kunnen worden, als dat mogelijk gevaar met zich mee kan brengen.

Politiek

Wij hebben tijdens de analyse van interviews een aantal categorieën onderscheiden wat betreft de redenen om te vluchten. Hieronder geven we een summiere opsomming:

- (Burger)oorlog en extreme algemene onveilige situaties
- Gebrek aan vrijheid van meningsuiting
- Gebrek aan vrijheid van regie over het eigen leven
- Gebrek aan vrijheid van lichaam en geest
- Gebrek aan mogelijkheden tot persoonlijke ontplooiing
- Gebrek aan de meest basale levensbehoeften als een dak boven het hoofd en brood

Zonder deze redenen uitgebreid te willen bespreken en onderlinge verbanden te beschrijven, kunnen we concluderen dat al deze redenen te maken hebben met de politieke context waarin mensen leven. Een politieke context die soms lokaal en soms internationaal is. Vluchtelingen uit voormalige Joegoslavië zijn met name vanwege de oorlog gevlucht. Dit geldt ook voor Somaliërs. De oorzaak van deze oorlogen liggen echter bij lokale politieke turbulentie. Vluchtelingen uit Afghanistan en Irak zijn zowel vanwege oorlog als het ontbreken van basisrechten van de mens weggevlucht. Vluchtelingen uit Iran, Eritrea en Chili zijn met name vanwege het ontbreken van basisvrijheden weggegaan. De Eritreeërs die in de jaren tachtig van vorige eeuw gevlucht zijn, zijn overigens ook voor de burgeroorlog gevlucht. Dit geldt ook voor sommige Iraniërs die gedurende oorlog met Irak het land hebben verlaten. Politiek is dus een zeer prominent onderdeel van het leven van een vluchteling, zelfs als deze persoon niet direct onder de definitie van politieke vluchteling valt. Vaak heeft men tijdens het interview de neiging om lang bij dit aspect van het levensverhaal te blijven hangen. Soms is er sprake van een ware geschiedenisles als de interviewer niet intervenieert. Hoewel deze politiek historische beschouwingen uiterst interessant en leerzaam zijn, vormen ze geen extra belangrijk onderdeel van een interview gericht op het levensverhaal. Als bij een interview dit aan de orde is, wordt van de interviewer verwacht dat hij met slimme interventies het gesprek terugbrengt naar de kern. Als iemand bijvoorbeeld te veel aandacht wil besteden aan het beschrijven van diverse marxistische subculturen binnen de linkse beweging in Iran aan het begin van tachtiger jaren van vorige eeuw, dan hoort de interviewer op zoek te gaan naar emotionele banden tussen de respondent en dat specifieke moment in Iraanse geschiedenis en daarmee de sociologische en historische beschrijving te beperken. Dit vergt zowel kennis van de geschiedenis van Iran, als van de situatie van Iraanse vluchtelingen in Nederland. Een belangrijke achterliggende vraag die de interviewer zich zelf tussendoor moet stellen, is waarom een respondent zo veel behoefte heeft deze analyse te vertellen. Pas als je daar een idee van hebt, kun je de sleutel vinden tot het ombuigen van het gesprek.

Gelegenheid om te praten

Vluchtelingen zijn vaak mensen met een flinke bagage. Ze hebben veel meegemaakt en veel onrecht ondervonden. Ze hebben veel verhalen over zichzelf en over anderen die ze gekend hebben. Eenmaal over de angst en de aarzelingen heen, willen ze in principe veel niet vertelde verhalen vertellen. Hoewel de spraakzaamheid per cultuur verschilt, blijken veel respondenten wanneer ze zich veilig voelen, over te lopen van de verhalen.

Ze beschouwen dergelijke interviews soms als erkenning voor hun leed en ervaringen uit het verleden. Deze verhalen zijn sterk en hebben veel inhoud. Ze variëren van het vertellen van het levensverhaal van anderen, tot het beschrijven van situaties waarin zij en anderen zich ooit hebben bevonden. Vaak vinden ze de verhalen van anderen interessanter dan hun eigen verhaal. Als een van de vrienden of kennissen omgekomen is tijdens de oorlog of in een gevangenis, schaamt men zich dat men zelf nog leeft. Daarom vinden sommige geïnterviewden, dat de verhalen van slachtoffers voorrang hebben boven hun eigen levensverhaal.

De politieke georiënteerdheid van vluchtelingen leidt bijna altijd tot een politieke beschrijving en beoordeling van het land van aankomst. Soms benaderen ze hun directe leefomgeving hier en nu veelal vanuit een intellectueel standpunt. Dit is vaak een mechanisme dat mensen hanteren om met het onmogelijke om te gaan. Hoewel te begrijpen, zijn het valkuilen waar de interviewer in kan trappen wanneer hij de respondent alle vrijheid te geeft om hiermee door te gaan, zonder een specifieke relatie te leggen met het eigen levensverhaal van de geïnterviewde. Dan blijkt het interview achteraf eigenlijk nauwelijks van betekenis.

Culturele kenmerken en taboes

We hebben gemerkt dat vluchtelingen uit landen waar de situatie sedert hun vlucht nog ongewijzigd is, of zelfs slechter is geworden, meer moeite hebben om aan een interview mee te doen of bepaalde delen van hun verhaal te vertellen. Maar er zijn nog andere redenen waarom mensen meer of minder spraakzaam zijn. Ook culturele factoren spelen hierbij een rol. Iraniërs bijvoorbeeld zijn veel spraakzamer dan Eritreeërs, hoewel beide groepen met dictatuur te maken hebben. Dit geldt ook bijvoorbeeld voor Congolezen die beduidend minder spraakzaam zijn dan Afghanen. Het blijkt dat de ene cultuur veel introverter is dan de ander en dat dat doorwerkt in het vermogen van mensen om over zich zelf te vertellen. In sommige culturen is het zeer onbeleefd om over te persoonlijke zaken zoals seksualiteit en seksuele voorkeuren te praten, of om ouderen iets te vragen, laat staan tegen te spreken. Religie speelt ook een rol. Bij Somaliërs wordt er zo goed als niet gesproken over seksuele voorkeuren en belevenissen. Dit betekent niet dat dit onderwerp geen rol speelt in individuele levensverhalen. Ze praten er alleen niet over. Ethiopiërs praten niet graag over de dood. Zodra het gesprek op dat onderwerp belandt, verandert men snel van gesprekstof. Wetend dat de hierboven geuite uitspraken generaliserend en wellicht niet gefundeerd genoeg zijn voor een wetenschappelijke blik, is het toch nodig om er rekening mee te houden. Niet alleen om de respondenten goed in te kunnen schatten en te weten waarom ze sommige onderwerpen vermijden, maar ook omdat de veldwerkers zelf ook afkomstig zijn uit deze landen. De kans bestaat dat de veldwerker en de respondent het zo vanzelfsprekend vinden dat bepaalde onderwerpen niet aan bod komen, dat er hele velden onbesproken blijven. In Ongekend Bijzonder hebben we dat gedeeltelijk opgelost door per stad een vijfde veldwerker in te schakelen die niet tot gekozen etnische groepen in die stad behoorde of die erg veel interviewkwaliteiten had. De vergelijking tussen de interviews die door de veldwerkers uit de eigen groep en die door de vijfde veldwerker zijn gehouden laat zien dat het inderdaad gebeurt dat er tussen veldwerker en respondent ongeschreven codes worden gehanteerd rond bepaalde onderwerpen. Een interviewer die die culturele context niet kent, vraagt sneller door. Daar staat tegenover dat een veldwerker uit de eigen gemeenschap vaak vertrouwder aanvoelt en beter is voor de doorwerking van het project binnen die gemeenschap.

Ongepast en gênant

Iedere cultuur zit vol met zaken die als ongepast en gênant ervaren worden. In Nederland vinden wij het vragen naar iemands inkomen ongepast en een excessieve uiting van emoties in een gezelschap dat daarvoor niet bedoeld is, gênant. Zo hebben verschillende culturen andere normen voor gênant en ongepast. Privévragen van onbekende mannen aan vrouwen kan als ongepast ervaren worden. Dat geldt ook voor negatieve uitspraken doen over iemand die men eigenlijk dankbaar moet zijn. Vluchtelingen uit Irak zijn in het algemeen de Nederlandse samenleving dankbaar voor de opvang en mogelijkheden die ze gekregen hebben. Ze willen graag iets terug doen. Ze uiten zich ook beduidend minder kritisch over de huidige samenleving dan andere groepen. Het wil niet zeggen dat ze dat niet ervaren. Als de vraag anders geformuleerd wordt, komen de kritische opmerkingen er wel degelijk uit. Vaak moet men bij vermoedelijk ongepaste en gênante onderwerpen de wijze van vraagstelling en wellicht topics aanpassen. Soms is het beter als de interviewer dezelfde sekse heeft, of juist niet dezelfde nationaliteit.

In principe zijn we ervan uit gegaan dat de veldwerkers door de opleiding voldoende zijn toegerust om zich in dergelijke situaties te handhaven, of om voor te stellen een andere interviewer het eigenlijke interview te laten doen.

Niet alleen bij het houden van interviews, maar ook bij het analyseren van het materiaal is het van belang om rekening te houden met de bovengenoemde aspecten die overigens niet alleen voor vluchtelingen, maar ook voor veel migranten gelden. Het zou een interessante vraag voor verdere analyse van het materiaal kunnen zijn in hoeverre bepaalde topics bij bepaalde groepen uitgebreider of juist beperkter aan bod komen.

6. Een holistische beschouwing

Het materiaal uit het project Ongekend Bijzonder kan gebruikt worden voor vele (onderzoeks)doeleinden. Een van de vragen die wij als stichting BMP graag zouden willen bekijken, is of er op grond van de interviews meer is te zeggen over de relatie tussen identiteit en plaats in een gelijktijdig globaliserende en lokaliserende wereld. Daarbij kan het begrip diaspora van betekenis zijn. Dit begrip verwijst in zijn meest oorspronkelijke betekenis naar gemeenschapsvorming met gedeelde verlangens naar 'roots' en alle herinneringen en ervaringen die samenhangen met het al dan niet gedwongen migreren. Hieronder valt ook het onderhouden van sociale, economische, politieke en culturele betrekkingen met het land van herkomst.

Er zijn veel aspecten van het begrip diaspora terug te vinden in de interviews. Daarin speelt ook de omgeving waarin men terecht komt en waarvan men de kleur aanneemt, een rol. Het maakt uit of je als Iraniër in Rotterdam of in Amsterdam terecht komt. In de verschillende steden zijn verschillende vormen van gemeenschapsvorming en interactie met de omgeving binnen dezelfde vluchtelingengroepen, ontstaan. Tegelijkertijd spelen de culturele achtergronden, vluchtrekenen en het milieu waar mensen vandaan komen elk een eigen rol bij de beleving van identiteit, plaats en de relatie daartussen.

Identiteit wordt een steeds complexer begrip in de hedendaagse grote steden in het westen. De interviews bieden extra invalshoeken voor de invulling van dit begrip in een context van globalisering, mobiliteit en technologische ontwikkelingen. Wat aan het begin van het project een hypothese vormde, namelijk dat fragmentatie en fluïditeit in de stedelijke verbanden bijdragen aan de transitie van grote steden, van plaatsen waar diaspora voor de diversiteit zorgt, naar plaatsen waar meerstemmigheid de hoofdentiteit vormt, lijkt bij een eerste analyse van het materiaal bevestigd te worden.

Het aantal interessante topics is gegroeid gedurende het afnemen van de interviews. Ze bevatten veel meer informatie dan we hadden gedacht. Deze constatering heeft ertoe geleid dat we thans bezig zijn met een uitgebreide rubricering van het materiaal zodat dit niet alleen op trefwoord, maar ook op topic doorzoekbaar wordt.

Op grond van het materiaal zijn tal van hypothesen te formuleren over de factoren die bepalend zijn voor de mate van integratie van vluchtelingen in de Nederlandse samenleving. Taal lijkt daarbij niet het meest doorslaggevend. Wij hopen dat onderzoekers van diverse disciplines de komende tijd op deze en andere vragen dieper kunnen ingaan. Wij waarschuwen een ieder die een oral history project op poten wil zetten, dat zowel het houden als het analyseren van de interviews een verslavende bezigheid is.

Stichting
Bevordering Maatschappelijke Participatie